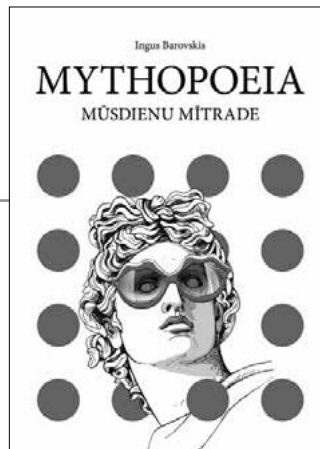

Mūsdienu mītu dziļsaknes

Recenzija par grāmatu: Ingus Barovskis.
Mythopoeia: mūsdienu mītrade. Rīga 2021.
277 lpp. ISBN 978-9934-18-678-3

Angelika Juško-Štekele

2021. gadā pie lasītājiem nonāca Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Latvistikas un baltistikas nodaļas pētnieka Dr. Ingus Barovska monogrāfija, kas tapusi ilgākā laika posmā vismaz desmit gadu garumā. Pētījuma mērķis, kā grāmatas ievadā norāda autors, ir “aplūkot atsevišķus sabiedrībā aktuālus mītiskos priekšstatus [...] un atklāt mūsdienu mītstāstu ģenēzi saistībā gan ar mūsdienu sabiedrības domāšanas procesiem, gan ar baltu mītu senāko slāni” (5. lpp.). Patiesībā autoram izdevies pārspēt sākotnēji iecerēto, jo pētījumā analizētajiem mītstāstiem rodamas aptverošas paralēles ne tikai ar baltu, bet arī ar indoeiropiešu un pat plašāka areāla mitoloģijas tēliem un motīviem, kas palīdz saskatīt, atpazīt un identificēt mītrades procesus mūsdienu sabiedrībā.

Grāmatas lasītāji autora iecerē varētu būt “gan mitoloģijas speciālisti, gan jebkurš, kam interesē viss, kas saistīts ar mītu un mīta jēdzienu, vienlaikus nepretendējot – un arī pretendējot! – uz zinātnisku diskusiju” (5. lpp.). Diskusijas vērts ir jau grāmatas nosaukumā pieteiktais jēdziens *mythopoeia*, kas nenoliedzami ir uzrunājošs un tā plašākajā izpratnē (un arī apakšvirsrakstā iekodētajā mītradē) satur visai grāmatai kopumā piemītošo dialogismu, kas vienlaikus izpaužas gan kā dialogs starp nezināmo un zināmo, patieso un nepatieso, pagātni un tagadni, teoriju un praksi, autoru un citiem autoriem, autoru un tekstiem, autoru un lasītāju utt., gan kā autora un lasītāja iekšējais dialogs.

No vienas puses, monogrāfija piedāvā senākajos mītiskajos priekšstatos bāzētus aktuālo sabiedrības norišu skaidrojumus un savā ziņā palīdz lasītājam apjaust (vai atjaust), ka nekas nenotiek tāpat vien. Visas šeit un tagad norises ir kāda mītiska precedenta (pasaules radīšanas un bojāejas, varoņa piedzimšanas), mītiskā personāža (pirmmātes, varoņa, glābēja) vai mītisko rituālu (iniciācijas, dziedniecības,

pārejas rituālu, svētku) izpausmes konkrētā sociāli determinētā laiktelpā. Šādas mītiskās kārtības apjaušana, iespējams, var palīdzēt lasītājam orientēties un uziet atbalsta punktus ārkārtīgi mainīgajā (un nereti arī mānīgajā) realitātē un spēt nošķirt īstos varoņus no viltus varoņiem, patiesu glābšanu no manipulatīvām lamatām, reālas rūpes no demagoģijas.

No otras puses, šo seno mītisko priekšstatu uzplaiksnījumus autors atklāj konfrontācijā ar t. s. mākslīgo mitoloģiju, kas iekodēta arī monogrāfijas nosaukumā, – *Mythopoeia*. Mākslīgā mitoloģija patiešām ir sarežģīts un grūti identificējams kultūras fenomens, kas prasa padziļinātu analīzi un vērtējumu, un, kā norāda arī autors, ne vienmēr viennozīmīgi identificējama ar mūsdienu mītiem. Pie mākslīgiem rituāliem un paradumiem dažādu mūsdienu mītu analizē autors atsaucas uz padomju svētkiem un rituāliem vai, piemēram, “horoskopu lasīšanu un pašlaušanu uz tiem, kas nav bāzējama nevienā no mītiskajiem priekšstatiem, kurus varētu traktēt kā tradicionālus” (241. lpp.). Attiecībā uz horoskopu tradīciju viedoklis par tās mākslīgo dabu, iespējams, būtu pārskatāms, jo visos, lietojot autora terminoloģiju, mitoloģisko priekšstatu nesējmateriālos mitoloģijas un antropoloģijas sadūrē rodamas norādes uz horoskopu tradīciju, tai skaitā Kārļa Strauberga reprezentatīvajā pētījumā “Latviešu tautas paražas”, uz ko autors savā monogrāfijā atsaucas vairākkārt.

Mūsdienu mītu analīzei un teorētiskajam pamatojumam autors ir apstrādājis apjomīgu avotu un teorētiskās literatūras klāstu, kas lasītājam palīdz ieraudzīt un izprast autora piedāvāto mūsdienu mītu dziļsaknes. Ir apsveicami, ka autors nevirās no neskaidriem, līdz galam neizdiskutētiem jautājumiem, kas ļauj diskusijā iesaistīties arī lasītājam, papildinot autora redzēto punktu ar savu pieredzi un interpretāciju. Teorētiskā pamatojuma sadaļā šāda lasītāja līdzdalība ir iespējama, piemēram, sociālo

mītu izpratnē, kas monogrāfijā pieteikti kā “maz pētīti gan Latvijas, gan ārzemju zinātniskajā praksē” (35. lpp.). Autora piedāvāto sociālā mīta raksturojumu būtu iespējams papildināt ar tādu sociālās mitoloģijas teorētiku atzinumiem kā Žoržs Sorels (*Georges Sorel*), Ernsts Kasīrers (*Ernst Cassirer*), Rolāns Barts (*Roland Barthes*), Klods Levi-Stross (*Claude Lévi-Strauss*), Žerārs Bušārs (*Gérard Bouchard*) u. c. Vienlaikus jāatzīst, ka monogrāfijā autors konsekventi lieto sociālā mīta analīzes principus, skatot tos korelācijā ar klasisko mītu un aktualizējot tādas sociālo mītu pazīmes kā to mākslīgā izcelsme un izplatīšanās ar plašsaziņas līdzekļiem.

Mūsdienu mītu analīzes daļa atklāj autoru kā aizrautīgu pētnieku, kas ne tikai spēj uzjundīt lasītāju interesi, rosinot uz analogijām un līdzdalību *mītrades procesā*, bet arī demonstrē šo radišanas enerģiju tekstveides principos. I. Barovskis savā mītrades “laboratorijas” verbālajā arsenālā izmanto virkni latviešu valodas zinātniskajā stilā mazlietu vai pat jaunatvasinātu terminu: tā ir jau minētā *mītrade*, *mītradītājs*, *mīrstāsti*, *mīttēli*, *mītam ticīgie*, *rakstvērdi*, *folklorētājs* u. c., lai gan, kā norāda pats autors, “*pasaules un latviešu pētniecībā ir gana daudz citu terminu*” (31. lpp.). To izvēle lielākoties šķiet pamatota, izsekojama un pat iederīga mītrades radošajā stilistikā. Tomēr atsevišķos gadījumos gribētos ieraudzīt, vai un kā pētījumam izvēlēta termina izpratne sasauca ar tam nozīmes ziņā tuvu vai pat identiska termina lietojumu citu ārvalstu pētnieku terminoloģijā. Piemēram, viens no monogrāfijas pamata terminiem – *mīrstāsti* – caurvij arī kultūras psiholoģijas teoriju; vācu psihologa Ernsta Beša (*Ernst Boesch*) koncepcijā mīrstāsti (*myth-stories*) verbāla naratīva vai sociālas akcijas veidā cirkulē sabiedrībā vēsturiski noteiktu mītēmu (*mythems*) ietvaros.

Grāmatas uztverei ir būtiska tās loģiskā un pārdomātā arhitektonika. Gan mīrstāstu analīzi pamatojošā daļa, kas lasītāju iepazīstina ar avotiem, pētniecības metodēm,

žanra izpratni un lietoto terminoloģiju, gan mūsdienu mītstāstu analīzes daļa ir rūpīgi strukturētas. It sevišķi tas sakāms par mūsdienu mītstāstu nodaļas iekšējo sasaisti, kas atbilstīgi asociatīvās tēlainības principiem izved lasītāju cauri senāko un fundamentālāko mītisko priekšstatu revitalizācijas piemēriem (pasaules koks, maģiskā glābšana, pirmmāte), noslēdzas ar pirmmātes upurēšanas izpausmēm un turpinās nodaļā par vispārīgu ziedošanas un upurēšanas kultūru mūsdienu sabiedrībā. Ziedošanu kultūras sezonālais raksturs loģiski turpinās nodaļā par svētkiem, kur viena no atziņām saistīta ar svētku dalībnieka pāreju no profānā laika sakrālajā. Tas loģiski ievada nodaļu par iniciāciju, kuras procesā aktualizējas simboliskas nomiršanas ideja, ar ko aizsākti mīti par pasaules bojāeju, kura piesaka ar ekoloģiju saistītus jautājumus. Savukārt nodaļā par ekomītu aktualizētā dabas un cilvēka saistība ierosina skaistuma un jaunības kulta interpretāciju utt. līdz sabiedrības ikdienas rituāliem. Arī mītstāstu analīzes iekšējā struktūra mērķtiecīgi tiek virzīta no aptveroša teorētiskā un vēsturiskā diskursa uz konkrētām, nereti arī personāli atpazīstamām mītisko arhetipu un mitoloģiju projekcijām mūsdienu sabiedrībā.

Tieši reālā, ar konkrētiem, atpazīstamiem notikumiem un cilvēkiem piesātinātā mītstāstu vide aktivizē jau iepriekš pieminēto grāmatai raksturīgo dialogismu. Protams, kā norāda arī pats autors, vieglāk par cilvēkiem un notikumiem ir rakstīt ar laika distanci, kad attieksmes un vērtējumi jau nostabilizējušies un nevar radīt krasas

viedokļu sadursmes. I. Barovskis nav vairījies no šī dialogisma, izvēloties runāt par šeit un tagad aktuālo, kas grāmatā redzams konkrētu sabiedrībā atpazīstamu personību, organizāciju un svaigā atmiņā saglabātu notikumu analīzē. Piemēram, Lielās pirmmātes projekcija mūsdienās atklāta Vairas Viķes-Freibergas, Māras Zālītes un Velgas Vītolas tēlos. Tomēr nav pietiekami skaidra un nešķiet pārliecināta radikālā feminisma sadorituālā sindroma izpratne dievītes rituālās nogalināšanas apzīmējumam. Iespējams, iedīgāk šeit būtu matricīda termins, bet lai tas paliek autora ziņā. Varoņa (vai glābēja) tēla projekcijas skatītās Valda Zatlera, Einara Repšes, Aivara Lemberga, Artusa Kaimiņa u. c. politiķu tēlos, vairumā gadījumu tās noslēdzas ar varoņa krišanas rituālo aktu. Maģisko glābējorganizāciju aplocē analizētas gan komerciālas organizācijas (*Memory Water, Eliēr*), politiskās partijas (KPV.LV), reliģiskās organizācijas un kustības (saentoloģija, dianētika), gan lesbiešu, geju, biseksuāļu un transpersonu (LGBT) kopiena.

Jāatzīst, ka I. Barovskim izdevies uztvert un aptveroši raksturot daudzus mūsdienu sabiedrībā patiešām aktuālus, sabiedrības prātus saviļņojošus procesus, kam nepieciešama padziļināta izpratne, tai skaitā raksturojot to *“neapzinātās, arhetipiskās atsaucēs, kas sakņojas folklorā, tradicionālajā kultūrā, mītiskajā domāšanā, pierādot sabiedrības un indivīda saistību ar senčiem, pagātni un pirmnotikumu, kas balstās uz mītu”* (248. lpp.). Esmu pārliecināta, ka grāmata atradis savu mītam ticīgo lasītāju un rosinās uz turpmāku dialogu.